

HALASI MÚZEUM 6.

EMLÉKKÖNYV

A THORMA JÁNOS MÚZEUM 150. ÉVFORDULÓJÁRA

THORMA JÁNOS MÚZEUM
KISKUNHALAS
2025

THORMA JÁNOS MÚZEUM KÖNYVEI 57.

Szerkesztő
Kocsis Zsuzsanna

Szerkesztő munkatársa
Szabó Krisztina
Szakál Aurél

Lektorok
H. Bathó Edit
Laki Rita
Sümegi György
Szakál Aurél
Vörös Gabriella

Kiadja
Halasi Városmenedzser Nonprofit Kft.

Felelős kiadó
Jekő Attila

ISBN 978-615-6650-06-1
ISSN 1416-1427

Borító terv, nyomdai előkészítés
Friebert Tibor, Friebert Barnabás

Nyomdai munkák
Innovariant Kft., Szeged

Nemzeti
Kulturális
Alap

Tartalom

Muzeológia

1. *Kocsis Zsuzsanna*
Thorma János Múzeum 2019–2024 7
2. *N. Kovács Zita*
65 év 130 könyv – Gyűjteményes kiállítás az elmúlt évek legjelentősebb
műtárgyaiból és múzeumi könyveiből 21

Régészet

3. *Valentiny-Dóra Csilla*
A kunfehértói római zománcdíszes kerékfibula tisztítása és konzerválása 25
4. *Bozsik Vivien, Walter Dorottya, Fintor Krisztián, Kreiter Attila, Vörös Gabriella*
Tázlár–Templomhegy késő szarmata település kerámia anyagának
petrográfiai elemzése 29
5. *Kocsis Zsuzsanna*
Avar kori temetkezések Kunfehértó-Fatelepen 47
6. *Nagy Bálint*
Árpád-kori mérlegsúlyok a bugaci Pétermonostora lelőhelyről 75
7. *Molnár Ábel Gyula*
Gerinctbc nyomai a Tázlár–Templomhegy lelőhelyen feltárt 436. egyén esetében 101
8. *Pánya István - Fóti Miklós*
Adatok Kiskunhalas környékének középkori topográfiájához
– Hol feküdt egykor Kegyesfölde? 113

Történelemtudomány - Helytörténet

9. *Mester Sándor*
Morvamezei csata 1278. A kun könnyűlovások szerepe és emlékezete 127
10. *Kenyeres Tibor*
A halasi szégyenkőre állítás irodalmi említése 141
11. *Séllyei András*
„Kinek életét kutatjuk, múltját is őrizzük.” A Kármán család története
és Szilády Áron levele Kármán Lajosról 157
12. *Dr. Munding Márta*
Szilády Áron nyelvtudása: hány nyelvet ismerhetett és milyen szinten? 167
13. *Nagyné Király Zsuzsanna*
Halasi Kőházi család története levéltári iratok tükrében 197
14. *Rác-Fodor Mihály*
Olajütő malom Tázláron 209
15. *Makay András*
Kiskunhalasi Gazdasági Bank átépítése a Magyar Királyi Posta számára
Kozma Lajos tervei alapján 219
16. *Végső István*
Néhány gondolat a halasi rováspálcákról 231

<i>17. Végső István</i>	
Egy nehézéletű, „legendás” lelkész.	
Ván Benjámín református lelkész élete a kutatások tükrében	247
<i>18. Balog Lajos</i>	
Falucsúfoló jelzők Bács-Kiskunban	259
<i>19. Király Gábor</i>	
Búcsú Baráth Józseftől	275
<i>20. Juhász Mihály</i>	
Énekes és zenei oktatás Kiskunhalason a Horthy-korszak idején	287
<i>21. L. Molnár Anna (Lakatos Lászlóné)</i>	
Zenei élet Kiskunhalason	303
<i>22. Laki Rita</i>	
Kiskunhalas és környéke válogatott történeti bibliográfiája 2019-2024	321
<i>23. Nagy Bálint</i>	
Kiskunhalas díszpolgárai 2004-2024	337
<i>24. Waclawczyk Dariusz Mirosław</i>	
„A Kiskunhalasi Lovasbandériumért” kitüntetés 2009–2024	345
<i>25. Waclawczyk Dariusz Mirosław</i>	
Móricgáti és szanki határjelek	351

Sport

<i>26. Tóth István</i>	
A Halas-Fitness Egyesület története. In memoriam Tóth Péter	373

Néprajz

<i>27. Chris Hann</i>	
Szakszövetkezet és Kötöttárugyár: vidéki és kisvárosi átalakulások fél évszázad tükrében, Tázlár és Kiskunhalas példáján	393
<i>28. Kothencz Kelemen</i>	
Az archív fényképek utólagos adatolása egy helytörténeti képeskönyv példáján	411
<i>29. Szakál Aurél</i>	
Bacsó László és éves feljegyzései Kiskunhalasról 1850-1895	421

Művészettörténet

<i>30. Kollarics Gábor</i>	
Nyomozás egy miniszteri tanácsos után Thorma János festménye alapján	465

Adatok Kiskunhalas környékének középkori topográfiájához – Hol feküdt egykor Kegyesföldre?

Pánya István – Fóti Miklós

Bevezetés

Kiskunhalas tágabb környékének Árpád-kori és késő középkori topográfiáját az elmúlt évtizedekben számos kutató vizsgálta. E munkálatok különböző módszertannal, részletességgel és céllal készültek. A legnagyobb figyelem a kiskunhalasi járásra összpontosult. Gallina Zsolt adatgyűjtéssel, terepbejárással és régészeti feltárásokkal gyarapította a „történelmi Halas” középkori ismeretanyagát.¹ Rosta Szabolcs doktori disszertációjában a Duna-Tisza-köze központi részét, a homokhátsági, egykori kun szállásterület egy részét vizsgálta. Helyszíni szemlék és terepbejárások során azonosította a késő középkori, kun lakosságú falvak belterületeit.²

A jánoshalmi járás középkori topográfiája jóval kevesebb figyelmet kapott, s emiatt a halasi járáshoz képest a közelmúltig jóval kevesebbet tudtunk róla. Engel Pál 2001-ben megjelent, majd halála után 2021-ben felújított térképes kiadványában szerepel a témánkat adó jánoshalmi járás erősen elnagyolt térképe.³ Alább szó lesz arról, hogy Engel helyismeret hiányában csupán nagyvonalakban rajzolta meg a késő középkori települések határait, s számos esetben a neveket is hibásan tüntette fel. Munkája emiatt inkább tekinthető egy topológiai modellnek, mintsem a valós helyzetet bemutató/modellező topográfiai munkának. Vass Előd úttörő defterközlései alapvető forrásként szolgáltak a (hely)történészek, régészek, földrajzkutatók számára, azonban az elmúlt években végzett komplex, történeti földrajzi kutatás számtalan pontatlanságot, főleg félreolvasást tárt fel. Hasonló a helyzet Káldy-Nagy Gyula 2008-ban megjelent, a szegedi szandzsák 1570-es években létezett településeit és pusztáit taglaló munkájával, melyben úgyszintén számtalan topográfiai pontatlanságot találhatunk.⁴ Emellett, a középkori okleveles anyag ismeretének hiánya miatt, több helyen előfordulnak hibás településnevek. Utóbbi két szerző munkáit, más, korszerű adattárak hiányában szerzők sora vette át, lényegében kritika nélkül.

Wicker Erika az ezredfordulót követően úttörőként foglalkozott az Észak-Bácska balkáni népelemeinek (rácok és vlahok) történetével és elterjedésével. Ehhez kapcsolódóan az említett jánoshalmi járás 16. századi településviszonyait, így érintőlegesen a középkori településhálózatot is elemezte.⁵ E munka alapvetően írott és térképi források, köztük Engel Pál digitális térképének felhasználásával készült, örökölte az utóbbi összes pontatlanságát. Ettől függetlenül Wicker Erika a Duna-Tisza köze hódoltság kori történetének egy igen fontos időszakát tekintette át, s hívta fel a figyelmet a hódoltság kori népességváltozásra.

Végezetül fontos megemlíteni Bárh János néprajzi-történeti vonatkozású munkáit, melyekben elsősorban a 17. század végi – 18. századi településhálózattal, pusztahasználattal és népességgel foglalkozik, s számos esetben közöl a középkori településhálózat elemeire, em-

1 GALLINA 1999a-b.; 2000.; GALLINA – MOLNÁR 2004.; GALLINA – VARGA 2009a.; 2009b.

2 ROSTA 2014.

3 ENGEL 2001., 2021.

4 KÁLDY-NAGY 2008.

5 WICKER 2008.

lékeire vonatkozó adatokat.⁶ A közelmúltban megjelent *Dunatáji vallomások* c. könyvében határperek vallomásaiból mutat be egy igen terjedelmes anyagot.⁷ A korábbi, határperekről és migrációról szóló tanulmányaihoz hasonlóan ebben is igen sok török kori, illetve esetenként középkori vonatkozású adatot lehet találni. Kiemelendők a Kéles pusztáról és környékéről szóló vallomások, melyek jelen írás szempontjából különösen értékesek. A fentieket összefoglalva látható, hogy néprajzi-történeti szempontból Jánoshalma tágabb környékét sok kutató, többféle szempontból is vizsgálta, s ezzel nagyban hozzájárult a későbbi történeti földrajzi kutatásokhoz. A terület középkori topográfiája azonban nem készült el.

Épp e hiányt kívánta orvosolni a Kecskeméti Katona József Múzeum 2010 körül elindult, Bács-Kiskun vármegye egészére kiterjedő kutatása. A fentebb említett vizsgálatokhoz képest jóval komplexebb szemléletű topográfiai projektről van szó, mely műhelymunka keretében, számos szakember, kutatóhely bevonásával, térinformatikai, távérzékelési, geofizikai és természetesen régészeti módszerekre épül.⁸ E munkálatok különlegessége, hogy a terepi azonosítás mellett nagy hangsúlyt kapott az eddig nem ismert, s közöletlen történeti források (kéziratos térképek, légi- és műholdfelvételek, oklevelek, összeírások stb.) felderítése, illetve a már közölt dokumentumok újraértelmezése. Számatalan középkori oklevél fordítása, vagy újrafordítása történt meg, melyből eddig nem ismert település- és határneveket, illetve földrajzi adatokat lehetett kinyerni. Ennek eredményeként, közel másfél évtizednyi kutatómunka után jóval pontosabb képpel rendelkezünk a 11–17. századi településhálózat elemeiről, határaitól, belterületeiről, illetve a helységek életútjáról, fontosabb eseményeiről. Jelen tanulmányban a jánoshalmi járás északi felének középkori topográfiáját, különös tekintettel a teljes feledésbe merült Kegyesföldje birtoktest elhelyezkedését kíséreljük meg felvázolni.⁹

„terre Kegyesfelde nuncupate”

1488-ból maradt fenn az első oklevél, amelyből értesülünk Kegyesföldre (*Kegyesfelde*) létezéséről.¹⁰ Sajnos a hiányos iratanyag miatt az ügy háttéréről keveset tudunk. Annyi azonban kiderül, hogy Derden Máté, Szentmiklósi Benedek, a néhai Hajósi István fia Mihály, Lada Gál, Kákonyi Antal, Orbágysszentgyörgyi Keserű Ambrus és a néhai Hajósi Bereck fia Mihály orbágysszentgyörgyi nemesek a Solt széki Orbágysszentgyörgyhöz tartozó, Csószapával szomszédos Kegyesföldre birtok határai miatt igazságszolgáltatásért Mátyás királyhoz fordultak. A király 1488. április 14-én megparancsolta, hogy a kalocsai káptalan vizsgálja ki az ügyet, azaz küldje ki tanúbizonyságát (káptalani emberét), akinek a jelenlétében a megyei esküdtek egyike, mint királyi ember szálljon ki a mondott birtok területére, és a szomszédok, valamint a határosok jelenlétében a határjárást végezze el. Az esetleges ellentmondókat pedig idézze meg a király személyes jelenléte elé Szent György nyolcadára (május 1.).

1488. május 2-án a kalocsai káptalan jelentést tett a királynak, hogy a parancsnak eleget téve a húsvét előtti másodnap előtti pénteken eleget tettek a parancsnak. Nadkai Benedek királyi emberrel kiküldték Kegyesföldre hiteleshelyi emberüket, Dalocsa Miklóst. Ott összehívták Zsidei Farkas István és Mihály, Orbágyi Boldor Gergely és Miklós határosokat, valamint Korlát Benedek, Csornai Mátyás és Korlátházai Csombori Mihály szomszédok-

⁶ BÁRTH 1984.; 1997.; 2001.

⁷ BÁRTH 2024.

⁸ PÁNYA 2022.

⁹ Az oklevelek fordítását Borbás Benjámin történész végezte el, amiért ezúton is köszönetet mondunk.

¹⁰ 1488: BALÁZS ET AL. 2007. 64–66.; DF 280109; DL 67332; DALMADY 1900. 13.

kat, akik társaságában lefolytatták a birtokrész Csőszapa felé eső határának bejárását. Elsőként egy Kegyes nevű földhatárjelhez mentek, amely Csőszapat választotta el Kegyesföldétől. E lepusztult határjel keleti, Csőszapa felé eső felét megújították, azaz a földhatárjelet megmagasították, állapotát helyrehozták. Innen dél felé haladtak és eljutottak a Fiashalom (*Fyashalom*) nevű kis dombhoz, mely dél felől Zside falut választotta el Orbágyszentgyörgytől, illetve az ahhoz tartozó Kegyesföldétől. A helyszínen nem történt ellentmondás a megjelenetek részéről, ezért a káptalan függőpecsétes iratban hagyta meg, hogy a fent említett nemesek örökre birtoklóják illetmény címén (*jure ipsis incumbente*) Kegyesföldét.

1507-ből maradt fenn a következő irat, melyből ismét Kegyesföldre határaitól tudunk meg részleteket.¹¹ A forrás szerint orbágyszentgyörgyi nemesek és a Csőszapat birtokló magán-személyek között alakult ki hosszan tartó határvita. Előbbiek között számos ismerős névvel találkozhatunk: Derden Máté helyett Derden Simont (valószínűleg előbbi fiát), Szentmiklósi Benedek helyett a fiát, Lászlót, a már elhunyt Hajósi (István fia) Mihály helyett pedig fiát, Bálintot említik. Kalocza János és Korláth Mátyás személyesen, Láda Gál, Kákonyi Antal, valamint Orbágyszentgyörgyi Fábrián Antal pedig Disnossy Mihály ügyvéd képviselésében vett részt a perben. Velük szemben álltak Csőszapa birtokosai, Csőszapai Borssy Mátyás, Budai Kancaller Angelusz, a néhai Pakosi László fia Mihály és Hanyiki János nemesek.

1507. november 4-én kelt Perényi Imre nádor bizonyáglevelé az arról a békés egyezségről, melyet a fent említett orbági és csőszapai nemesek kötöttek a per tárgyát képező Kegyesföldre nevű föld határaitra és birtoklására vonatkozólag. Ugyanakkor Perényi nádor meghagyta a kalocsai káptalannak, hogy az egyezés Orbágyszentgyörgy és Cheössapa possessiok szomszédjai jelenlétében történő végrehajtásához küldje ki hites emberét, és tegyen arról jelentést. A káptalan 1507. december 27-én kelt okleveléből megtudjuk, hogy a helyszíni vizsgálat lezajlott, s a vitás határokat, illetve a birtokosok kérdését sikerült megbeszélni a feleknek. A határ bejárását december elején végezték el Orbágyszentgyörgyi Béky Mihály nádori emberrel és Miskei Benedek mesterrel, a kalocsai kanonokkal. (A határpontok részletes bemutatását lásd a Topográfiai rekonstrukció c. fejezetben).

Rácország határvidékén - a török kori Kegyesföldre

A mohácsi hadjárat után évtizedekig nem hallunk Kegyesföldről és környezetéről, ami nem azt jelenti, hogy e vidék teljesen elpusztult volna, vagy megszűnt létezni. A törökök csak 1541-ben láttak neki az új vilájet, a Budai tartomány kiépítésének. Az alá beosztott szandzsákok első összeírás-sorozatát Csandarli Halil bég, budai defterdár irányításával 1546-ban készítették el. Ebben a szegedi szandzsák – a kalocsai, szegedi, vásárhelyi, csongrádi, titeli és bácsi náhijekat is beleértve – csupán 264 településből állt. Alighanem tudatosan csak az adófizetésre alkalmas, népességgel rendelkező helyekre koncentráltak, a többit „defteren kívül” (a *haric ez defter* kifejezést írták később e települések neve mellé) kezelték.¹² Különösen igaz ez a pusztákra: a kalocsai náhijében – ahová ekkor tartozott Kegyesföldre vidéke – mindössze négy pusztát jegyeztek be. Orbágy(szentgyörgy) azonban ekkor lakott és 8 hánés apró falu

¹¹ 1507: DL 67339.

¹² FÓTI – SZ. SIMON 2025. A legismertebb Kiskunhalas esete, melyet 1570-ig nem írtak össze, azaz „defteren kívül” kezelték a törökök, majd Szokollu Musztafa budai pasa telepítette újra. SZAKÁLY F. 2000. A jobbágyok vezetékei alapján pontosan megállapítható volt, mely sárközi falvakból válogatták össze a telepéseket (Salgó, Bék, Kall, Hanyik, Hilje, Adacs, Zádor, Miske, Drág, Bática, Bakod, Kalacs, Barátnak[háza], Csertő, Kara, Finta, Olár, Sárközi). FÓTI – SZ. SIMON 2025.

volt.¹³ Egyik lakosát éppúgy Béki Mihálynak hívják, mint az 1507-es határjárás nádori emberét, Orbagszentgyörgy-i Béky Mihályt, aki talán inkább leszarmazottja lehetett, mintsem azonos vele. A szomszéd falura, Hajósszentgyörgyre is érdemes kitérnünk, mivel meghatározó szerepe volt a török időkben Kegyesföldre birtoklástörténetében: Orbágy elé jegyezték be, jól olvashatóan „Hajós Szengyörgy” néven,¹⁴ amit azért fontos hangsúlyozni, mivel a későbbi defterekben olykor mellékjelek (pontok) nélkül írt írásképet Káldy-Nagy Gyula és Vass Előd – hibásan – Hetósszentgyörgyként értelmezte. Hetósszentgyörgy névalak tehát nem létezik, a falu neve a török korban végig Hajósszentgyörgy volt. Jól felismerhető, hogy a két falut részben ugyanazok a családok lakják, a Bodor és Mihályfi család tagjai. Hajós 1546-os lakosai közül azonban egy Dördem Benedek és testvére Miklós kelti fel gyanúkat, vajon nem-e az idézett oklevelek Derden családnevével azonos? Szerencsére az ötvenes évek második felében készült egy fejadódefter, amelyben Hajós adózóit újra felsorolták, és ez egyértelművé teszi a helyzetet: itt Miklóst Dörden vezetéknevvel jegyezték fel, rögtön a bíró után, tehát még az a feltételezés is jogos, hogy a falu legtehetősebb lakói közé tartozhatott, s valamivel utána következik Dörden Benedek is.¹⁵ A Hajóson és Orbágyon is jelen lévő Bodor család esetében is valószínű, hogy az 1488-as oklevélben szereplő Orbágyi Boldor Gergely és Miklós határosok leszarmazottjai. Egy Kecelen lakó Bodor család esete azt bizonyítja, hogy a Bodor és Boldor egymás alakváltozatai, mivel őket itt hol az egyik, hol a másik néven írták be a tahrír defterekbe.¹⁶

1560-ban a török hatóságok újra részletes szandzsákösszeírást készítettek. Ekkor Hajós falu már 22 hánéra növekedett, és a család tagjait ismét Dördemnek nevezték.¹⁷ Dördem Miklós nevéhez hozzáfűzték, hogy ötven juh birtokosa volt.¹⁸ Bár Kegyesről még mindig hallgatnak forrásaink, a gyarapodó falu már megkezdte a környék hasznosítását: Szentdemeter pusztát egy kalli lakos mellett a hajósi¹⁹ Kalacska István használta szállásként.²⁰ Orbágyon a helyzet változatlan: ugyanazok a családok lakják, és 9 háne szintjén állandósult népessége. Tíz év múlva, 1570-ben jelentős változásokat figyelhetünk meg: Orbágy a teljes elnéptelenedés felé tartott, már csak 3 hánényi adózót írtak össze, de Hajósszentgyörgy népe is megcsappant (14 háne). Ezúttal Dörde Miklóst és Petőr nevű fiát említik. A lakosok után viszont megjegyezték, hogy „Szen György Kegyös pusztával: az említett puszták az említett falu [azaz Hajós] szántó- és termőterületei.”²¹ Ugyanekkor a timár defterbe is bejegyezték Hajóst a budai kincstár számára dolgozó Mehmed kapta meg Szengyörgy pusztával, de innen már Kegyös nevét lehagyták. Orbágy falu szintén Mehmed javadalmába tartozott.²²

A Dörden/Dörde családra vonatkozó ismereteinket érdemes összefoglalni: kétségtől azonosak a bemutatott oklevelekben említett Derden család leszarmazottaival. Ez alapján megállapítható, hogy az eredeti birtokosok Orbágszentgyörgyről a prosperálóbb Hajósszentgyörgy-

13 BNF Ms. Turcs Suppl. 76/a. 71.

14 BNF Ms. Turcs Suppl. 76/a. 71.

15 ÖNB Mxt 535. 33.

16 BNF Ms. Turcs Suppl. 76/a. 67; BOA TT.d. 332. 95.

17 BOA TT.d. 332. 95. Egy betelepülő származási helye érdemel figyelmet: Barátnak István és fia Barátnakházáról érkezhettek.

18 Arányaiban ez eltölpül a szegedi patrícius családok állományától: 1546-ban a szegedi Nagy ucca városnegyedben lakó Csütörtök Miklósnak 700 juha volt, Csütörtök Antal Boldizsár fiával pedig 1100 juhot mondhatott magáénak.

19 Hajós neve helyett Vass Elődnél Halas falu szerepel. A nevezett Kalacska István azonban csakugyan Hajósszentgyörgyön került összeírásra.

20 BOA TT.d. 332. 89.

21 BOA TT.d. 570. 129.

22 BOA TT.d. 551. 20.

re költöztek, és ez lehetett az oka annak, hogy a török defter szerint utóbbi falu lakói használták Kegyest és (Orbágy)Szentgyörgyöt. A defterekben olykor felismerhető, hogy az eredeti birtokosok költözését, középkorra visszanyúló tulajdonjogát szentesítették a török hatóságok.²³ Úgy tűnik, hogy az elnéptelenedés miatt súlyát veszített Orbágy falu területének egy részére – erre utalnak Szen György pusztaként –, valamint a Kegyesföldre felé eső homokhátsági részre Hajós tette rá a kezét. Orbágy lassú sorvadásának egyébként egyik lehetséges oka a rajta áthaladó út lehetett, melyen Baja és Kecskemét, illetve Solt felé lehetett eljutni. A sárközi, nedves időszakokban nehezen járható utakhoz képest a Homokhátság nyugati magaspártján kialakult közlekedési folyosó – mai 54. sz. út elődje – minden időszakban előnyösebb lehetett.

1560-tól rendkívül intenzív és gyors lefolyású etnikai–demográfiai változások zajlottak le a vizsgálatunk tárgyát képező települések déli szomszédságában. A Sárköz és Zombor között elterülő néptelen és elhagyott vidéken ekkor építették ki a török közigazgatást. 1560-ban három faluba száz szláv katonaparaszti családot telepítettek,²⁴ akiket a következő években rác–vlah telepések sokasága követett. Amikor 1570-ben először mérték fel részletesen a bajai náhijét, már 43 falvat és pusztát írtak össze. Orbágy és Hajós egyaránt az északi irányban terjeszkedő rác tömb peremén találta magát. Várható volt, hogy ez a szabad legelőterületek és földek keresése által vezérelt népesség nem áll meg a kalocsai és a bajai náhijék határánál.

E mélyreható etnikai változásokról tanúskodik az 1578-ban rögzített, utolsó részletes szandzsákösszeírásunk. Hajósszentgyörgyön mindössze 9 magyar maradt – a Dörden/Dörde családnak is nyoma vész – és a bajai rác népesség északi előrenyomulásának köszönhetően rác–vlah lakosság telepedett le, Mircsa Radoje kenéz vezetésével.²⁵ Kegyöst azonban változatlanul a faluhoz tartozóként vették számba, ami igen érdekes, hogy ezúttal nem *mezraanak* (puszta), hanem *zeminnek*, azaz „földnek” nevezték. Úgy tűnik, mintha a középkori Kegyesfelde alakot fordították volna le (*zemin-i Ked’ös*). Orbágy még rosszabbul járt: innen az összes magyar elköltözött, helyükre Radoje Filip kenéz vezetésével szintén balkáni népesség érkezett.²⁶ Szentgyörgy pusztát ezúttal nem is említik, talán beolvadhatott az egyik falu határába. A század végi változásokba enged bepillantást az 1590-ben készült fejadódefter – Kegyest ne is keressük, e forrástípusban nem rögzítik a pusztákat –, amelyben Orbágyot „lakatlan és elhagyott falu”-nak (*karye-i Orbad’, hali ve harabe*)²⁷ nevezték, vagyis arra gyanakodhatunk, hogy a délszláv beköltözés időleges volt, és a sárközi magyarok kiszorították a telepeseket. Hajóson viszont megvetették a lábukat, bár a népesség folytonos cserélődését láthatjuk abban, hogy egy új kenéz (Gyurasin Viranes) áll a falu élén, a szláv telepések után pedig néhány magyar nevet találunk. Nátikai Dimitőr és Keserű György vajon miért telepedett a rácosodó faluba? Ez esetben is felvethető, nem-e az 1507. évi oklevelek Orbágy-szentgyörgyi Keserű Ambrusának családja bukkant fel.

A török kori adatok áttekintése után szükséges röviden kitérni a tárgyalt településekkel kapcsolatos néhány pontatlanságra, illetve azok magyarázatára. Engel Pál digitális térképén a mai Kéleshalom táján – tévesen – egy Feketetelek nevű pusztát tüntetett fel, a Kígyósnak kiolvasott Kegyesföldét pedig jóval nyugatabbra, a mai Borota és Érsekhalma határvidéké-

23 Így került például a temesközi Százegyház falu a szegedi náhijéba. FÓTI – PÁNYA 2023. 461. A 15. században több Tisza bal parti kismemesi család költözött Szegedre, s a polgárjogért cserében birtokaikat a szegediek legelőterületéhez adták. E helységeket (olykor) a törökök nem a csanádi szandzsákban, ahová földrajzilag tartoztak volna, hanem a szegediben írták össze (Százegyház, Ruzsáshalom, Szentiván).

24 BOA TT.d. 332. 249–251.

25 BOA TT.d. 572. 156. FÓTI 2023. 470.

26 BOA TT.d. 572. 150. FÓTI 2023. 450. Ugyanezt az állapotot tükrözik a néhány évvel későbbi fejadódefterek.

ÖNB Mxt 531 és 532. 29, 31.

27 ÖNB Mxt 534. 28.

re tette.²⁸ Feketetelekről egyetlen török kori adatunk van, miszerint Árokháza művelésében állt, így egészen máshol, valahol Mélykúttól nyugatra létezhetett.²⁹ Fontos megjegyezni, hogy Engel térképének pontatlansága már számos esetben igazolódott, s éppen ezért főleg a délvidéki hódoltsági területek esetében, felülvizsgálatra szorul.³⁰ Kegyes arab írásképeinek értelmezése kapcsán pedig turkológus elődeink nehézségekbe ütköztek: Káldy-Nagy Gyula az 1570. évi szegedi szandzsákról szóló művében – a fenti két oklevél ismeretének hiányában Kékös pusztá néven említette, tehát nem foglalkozott azzal, hogy melyik középkori pusztá található a területen.³¹ Halasi-Kun Tibor viszont úgy gondolkodott, hogy az arab *kef* betű (k hang) még más hangértékkel is bírhat, például *gy*-nek is olvasható. Így született meg a Kígyós értelmezés – a Kígyós-érre asszociálva –, és ezt vette át Engel a térképe készítésekor. Bár mindkét olvasat helyes, a középkori oklevelek névanyagával való egybevetés nélkül értelmetlen helyneveket eredményezett.³²

Felmerül a kérdés, hogyan változott a középkori Kegyes(földe) neve a 16. század második felére Kélös/Kéles alakra? A kérdést a birtokadományozási naplók (*ruznamçe defterleri*) segítségével lehet megválaszolni. Ezekben a javadalomként kiosztott birtokok nevét, jövedelmét és birtokosaikat rögzítették, rendkívül hanyag, nehezen olvasható kézírással, mely markánsan különbözik a szandzsákösszeírások letisztult, kancelláriai írástípusától. A települések neve többnyire olvashatatlan, eltorzult és hibás névalakokat tartalmaz, csak az képes ezeket kiolvasni, aki az adott náhije helyneveivel tisztában van, és még ekkor is sokszor csak az segít, ha az adó összegét kikeresi a kutató a tahrir defterben, ahol még olvashatóan írták le a nevet. A Kélös alak úgy keletkezett, hogy a második *kef* betű tetejére helyezett vonást lehagyta az írnök, ami által *lam*, azaz *l* betű keletkezett. A bajai és zombori náhijék településeinek vizsgálata során ugyanezt a *k > l* változást, vagy éppen a fordítottját több településnév esetében is igazolni lehetett: a mai Bácsalmás környékén létezett Hagymáségyházból a defterekben Halmás lett (majd Aljmaš, ma Bácsalmás). Ugyanez a jelenség figyelhető meg a Valkó vármegyei Erdőd mellett létezett Hagymás falunál, melynek neve a délszláv közegben szintén Halmás/Aljmaš alakra változott.³³ A középkori Vélből a defterekben Vég, míg Katymár nevéből olykor Kalmár lett. Amikor 1664-ben egy Hüszejn nevű szpáhi tekerét kapott arról, hogy elhunyt apja birtokát a törvény értelmében megkapja, Hajósszentgyörgyöt Kélös nevű földdel jegyezték be.³⁴ Gyanítható, hogy e félreírás már évtizedekkel korábban keletkezett.

Egy másik figyelmet érdemlő jelenség a Kegyös/Kélös helynév második szótagjában szereplő ajakkerekítés és magánhangzó. Ezt a török defterek a *vav* betűvel (*o, ö, ü, v*) egyértelműen jelezték, és az *ö-ző* nyelvjárásra utal. E nyelvi fejlemény beleillik a Bodrog megyei településnevek oszmán kancellária általi írásmódjába. Példaként a Katymár melletti – középkori forrásokban – szereplő Eszter > Esztör, a Zombor melletti Mesteri > Mestörfalva, a Bácsalmás környéki Temérdekegyház > Temérdökház hozható fel, de még a Szerémségben is ismerünk egy Telek pusztát, amely az újkorban Teluk néven ismert³⁵ Kegyös esetében is felmerül, hogy miután délszláv beáramlás változtatta meg az etnikai viszonyokat, az arab írásképet már inkább Kelus, Kilus formában ejtette ki a balkáni népesség.

28 ENGEL 2001.

29 FÓTI – PÁNYA 2022. 126.

30 FÓTI – PÁNYA 2022. 15–16.; FÓTI – PÁNYA 2022. 12.

31 KÁLDY-NAGY 2008. 109–110.

32 FÓTI 2023. 470.

33 FÓTI – PÁNYA 2022. 139.

34 BOA DFE RZ.d 786. 220.

35 FÓTI – PÁNYA 2022. 35., FÓTI – PÁNYA 2023. 219.

Számos eset mutatja, hogy a török defterekben a ténylegesen használt, beszélt nyelvi alakokat jegyezték be, amely, mint a fenti példák is jelzik kicsit eltért az okleveles anyag névhasználatától (ugyanaz merülhet fel a Derden > Dörden családnév kapcsán is). Valószínű, hogy a középkori iratokban Kegyesfelde alakban szereplő pusztának is létezett a hétköznapi, beszélt nyelvben egy Kegyös változata.

Kegyesföldre/Kélös 17. századi történelméről a korábbinál jóval kevesebb adatunk maradt fenn. Annyi bizonyos, hogy az egykori birtokosát, Orbágy-szentgyörgyöt a század folyamán végig rácsok lakták, s Kélöst árandálták (bérelték).³⁶ A 18. századi határperekben erről számos tanúvallomásban találunk adatokat.³⁷ Valószínűnek tartjuk, hogy a fokozatosan eltűnő magyar lakosság helyére érkező délszlávok nemcsak a település nevét tartották meg, hanem az egykori tartozék – Kegyesföldre – használatát is. Ez annyiban különbözött a korábbi formától, hogy amíg az orbágyi magyar nemesek saját birtokukként kezelték a pusztát, addig az orbágyi rácsoknak árendát kellett fizetniük érte. Magyar részről a Pest-Pilis-Solt vármegyei közgyűlési iratokban számtalan esetben említették Orbágy(szentgyörgy) helységet, zömében a határának illetéktelen használata miatt.³⁸ Kélös névvel azonban nem találkozunk az iratokban.

A török hódoltság megszűnését követően Kélös pusztája a kamarához került. A 17. század végétől a 18. század első évtizedének végéig komoly népmozgás indult el. Bárth János kutatásaiból tudjuk, hogy – főleg a kuruc háborúk idején – a délszláv lakosság fokozatosan délre húzódott, s számos rác lakosságú település elnéptelenedett (Orbágy-szentgyörgy, Jankovác, Hild, Nádudvar, Mélykút stb.).³⁹ Orbágy-szentgyörgy lakói is délebbre, egyebek mellett Bajára költöztek.⁴⁰ A falu később sem települt újra, területe beolvadt a svábokkal újratelepített Hajós határába. Ennek ellenére nevének emlékét helynevek, illetve kéziratos térképek őrizték meg. A Kalocsai Főszékesegyházi Levéltár egyik 1795. évi térképén jelölték a falu romos templomát a mai Hajós – Pincefalu területén.⁴¹ Kélös pusztája nevét a 18. század első harmadától számtalan határperben, illetve az azokhoz készült kéziratos térképeken láthatjuk. A határnevek vizsgálatakor azonban szomorúan tapasztaljuk, hogy az itt bemutatott oklevelekből ismert nevek (Kegyes határpont, Kegyeskő, Fiashalom stb.) egyike sem maradt meg a 18. századra. Ugyanakkor akadnak olyan nevek, melyeknek a magyar és a szláv alakja is ismert volt (pl.: Okrugli-hát = Kerek-domb), azonban ezeknek nincs kapcsolata a középkori névanyaggal.

³⁶ BÁRTH 1989. 444.

³⁷ Lásd például Georgius Gyukics (felső)szentiváni, korábban jankováci lakos 1734. évi vallomását, mely szerint „...Jól emlékezik a' Fátens, mert magais jelen volt, hogy ennek előtte circiter 40 esztendővel, midőn tudniillik Kölessel contermináló és Kalocsai Érsegséghez tartozandó Szent György névű helységhez Köles pusztát birta volna...” BÁRTH 2024. 105.

³⁸ 1657: BOROSY 1983. 75-76.; 1669: BOROSY 1984. 78.; 1670: BOROSY 1984. 80.; 1699: BOROSY 1986. 78.

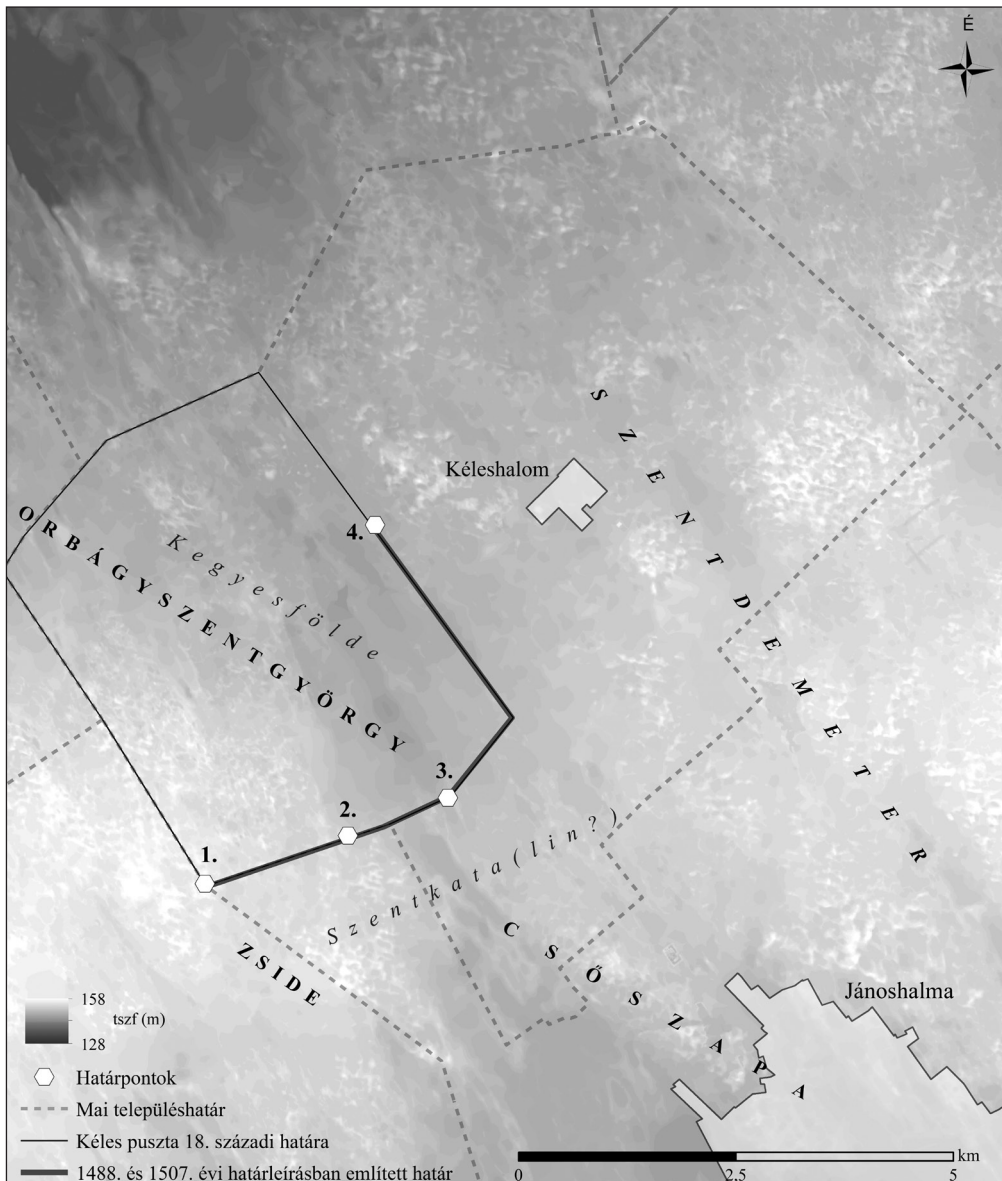
³⁹ BOROSY 1984.; 1989. 441.

⁴⁰ BÁRTH 1989. 444.

⁴¹ A templomot részlegesen Knipl István(†) régész tárta fel 2010-ben, lásd KJM Rég. Ad. 2015.5206. A hajósi svábok a templom helyét Klost Kass (~Kloster Gasse, azaz Templom utcácska) néven illetik, lásd KNIPL 2013. 26. Knipl István és Wicker Erika a lelőhelyet a Vass Előd által közölt Csákánfa pusztával azonosították, WICKER – KNIPL 2005. 99. Az 1560. évi kalocsai defter vizsgálatából világossá vált, hogy ilyen nevű település abban nem fordul elő. Kakucs és Kis Tolna között egy leginkább Kalacsaként kiolvasható, bizonytalan olvasatú és ezért azonosíthatatlan pusztája található.

Topográfiai rekonstrukció

Történeti adatok alapján egyértelműen igazolható, hogy Kegyesfölde azonos a későbbi Kéles/Kélös/Köles pusztával. Kérdés azonban, hogy a középkori határok milyen mértékben vázolhatók fel térképen, s van-e kimutatható kapcsolat a középkori és az újkori határok között. Kélös és környékének kéziratos térképei a Magyar Nemzeti Levéltárban,⁴² valamint Kalocsai

1. Kegyesfölde környezetének domborzati térképe

Főszékesegyházi Levéltárban⁴³ maradtak fenn a 18–19. századból. E térképek felhasználásával a középkori határleírások vázlatosan térképre vihetők.

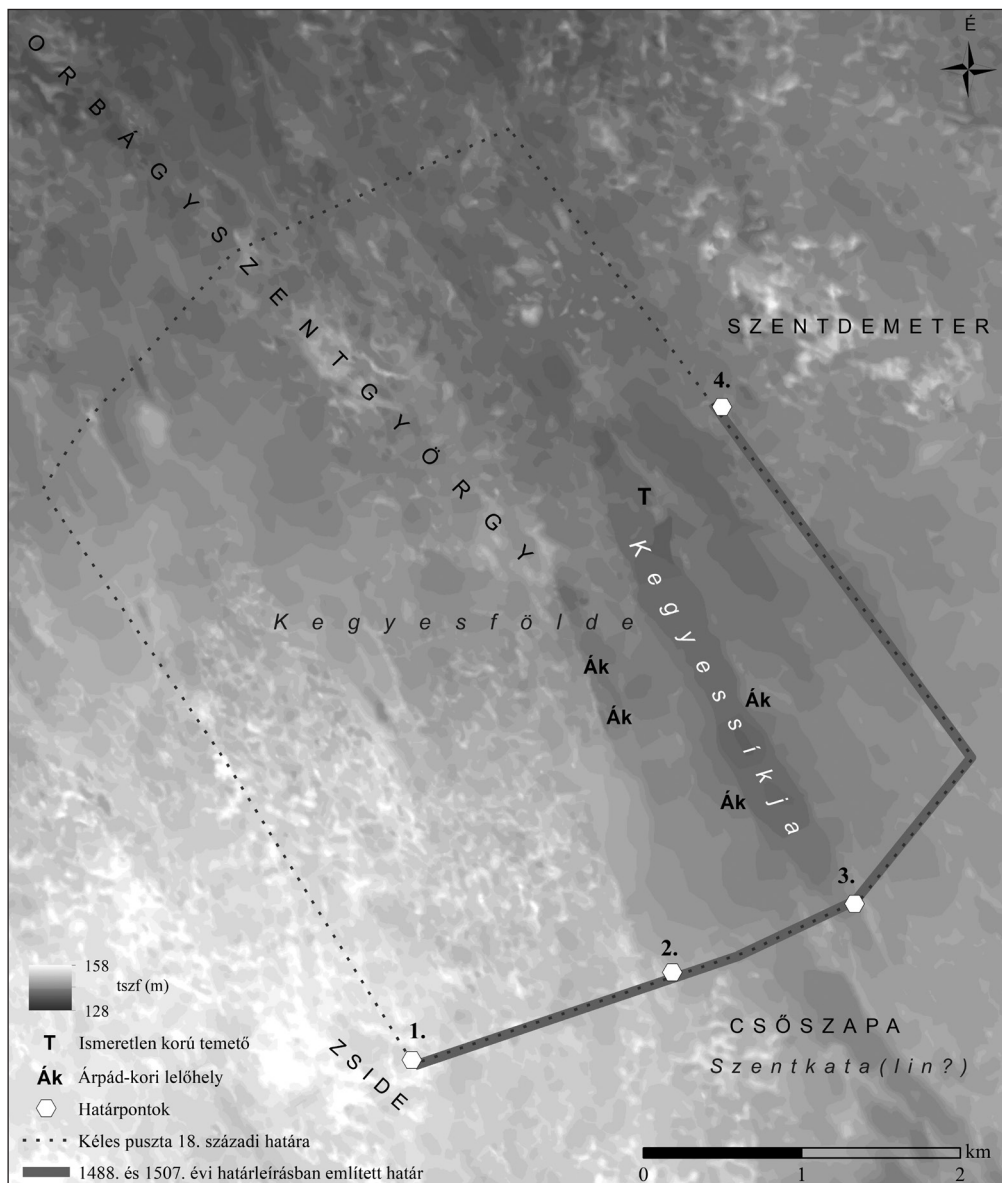
Az 1488. évi határbejárás kezdőpontja egy Kegyes nevű határjel, melynél délre Csőszapa, északra pedig Kegyesföldre – vagyis az azt birtokló Orbágyszentgyörgy falu – feküdt. Innen a határvizsgálat résztvevői dél felé (*ad meridiem*) mentek a Fiashalomhoz (*Fyashalom*), ahol Zside – Csőszapa – Orbágyszentgyörgy határai találkoztak.

Az 1507. évi határleírás jóval részletesebb az előbbinél, s kezdőpontja a fentebb bemutatott bejárás végpontja (*1-2. ábra*). Elsőként az egymással szomszédos Kapoczhalom (*montis Kapoczhalom* ~ Kapocs[?]halom) és a Fiashalom (*montem Fiashalom*) közötti távot felezték el, s helyeztek el egy földhatárt (1.). Bár itt az oklevél nem tér ki a szomszédokra, az 1488. évi határjárásból tudjuk, hogy a Fiashalomnál találkozott Zside, Csőszapa és Orbágyszentgyörgy – melyhez Kegyesföldje tartozott – határa. E határjeltől napkelet (*ad orientem aestivalem*) felé egy jó darabon át haladva elértek egy földhatárjelhez, mely a Kegyeskíja nevezetű völgy (*vallis Kegyeskíja*) oldalában található (2.). Innen, számos további határjelet érintve napkelet felé továbbhaladtak, szántóföldeken és kaszálókon (*terris arabilibus et fenilibus*) keresztül a Kegyeskíja nevű völgy másik széléhez (3.). Innen egyenesen északi irányba (*directe ad plagam aquilionarem*) kanyarodva és egy jó darabon át haladva, bizonyos fövenydombok (*monticulos arenosos*) között elértek egy régi földhatárjelhez. Ismét jó nagy távon menve, megtartva ugyanazt az irányt, hasonlóképpen fövenyhalmok és fövenydombok között haladva egy – az említett Orbágyszentgyörgy birtoktól húzódó – közút (*viam publicam*) mellett egy másik, Szentdemeter – az átiratban Szentdömötör – nevezetű birtok széléhez érkeztek (4.). Itt pedig az említett vitatott terület határainak bejárását befejezték.

A fenti két leírás alapján felvázolhatjuk Kegyesföldre déli és keleti határának egyes részeit (*1-2. ábra*). Az egymással szomszédos Fias- és Kapoczhalom Zside – Csőszapa – Kegyesföldre határán létezett. Sajnos e halmok neve feledésbe merült, azonban e vidéken a 18. században a Bokros, más néven Percsin-hát nevű magaslatot jelölik. A határ innen északkelet felé haladt a Kegyeskíja völgyig, mely minden bizonnyal a Kéles puszta térképein szereplő, ÉNy-DK-i irányú nedves réttel azonos. E mára lecsapolt rétet nyugatról és keletről homokos területek szegélyezik, s a középkori leírás alapján itt kereshetjük a szántókat és kaszálókat. A határszakaszon dél felől Csőszapával volt határos Kegyesföldre. Ha azonban a fentebb említett kéziratos térképeket megvizsgáljuk, Szentkata diverticulum(!) szerepel e helyen. Utóbbi megnevezés a 18. századi perekben ragadt Szentkatára, amikor is – egykor faluhellyel rendelkező – puszta helyett amolyan „határrész, dűlő” értelemben igyekeztek feltüntetni azt. Szentkatán azonban egyértelműen azonosítható egy Árpád-kori kápolna, melynek – a puszta nevéből ítélve – talán Szent Katalin lehetett egykor a védőszentje, s ebből fakadóan a településre is e nevet használhatták. E felvetést azonban gyengíti az, hogy sem a középkorból, sem a 16. századi defterekből nem ismerjük a falu nevét. Lehetséges, hogy e magyarosan hangzó név valójában az 17-18. század fordulóján(?) alakult ki.

A Kegyeskíja völgy keleti szélétől a határ észak-északkelet felé fordult és fövenydombok, azaz homokbuckák között haladt, amíg elérkezett Szentdemeterig. Mivel itt kettős határjelet alakítottak ki, s az oklevél szövege szerint e hely „Csőszapa közelében van” (*pos-*

⁴³ Kéles/Kélös: KFL.VIII.2.a. No.3. és No. 143., KFL.VIII.2.b. No. 319.; Borota és Hajós környéke: KFL.VIII.2.a. No. 7:1., No. 7:2., No. 7:3 és No. 7:4, lásd még Jánoshalma korabeli térképeit: ÖStA HKA KS L14/7, MNL OL S21 No. 123, No. 128.

2. Kéleshalom környezetének domborzati térképe

sessionem Szentdömötör vocatam prope possessionem Chewsapa), arra gondolhatunk, hogy itt csupán Szentdemeterrel volt már határos Kegyesföldre. A kéziratos térképek vizsgálata alapján jól látható, hogy a két oklevélben szereplő határleírás – bár a névanyag már teljesen kicserélődött – illeszkedik Kéles puszta 18. századi határaihoz. Természetesen lehetnek térbeli eltérések, azonban feltételezhető, hogy Kegyes/Kéles középkori határait a délszláv lakosok fenntartották és használták. Ezt erősítik a Bárth János által közölt határpercek adatai,

melyekben a tanúk rendre emlegetik Kélös pusztá határait, illetve az azokhoz kapcsolatos szokásokat.⁴⁴

Kegyesföldre kapcsán kérdés, hogy milyen eredete van e földnek, s volt-e Árpád-kori (templomos) előzménye. A kora középkori forrásokban számos helyen találunk -földre/földje végű helyneveket, a legtöbb adat azonban a 13. század közepétől maradt ránk. Sajnos az említések alapján nem lehet minden esetben eldönteni, hogy lakott településről, vagy valamilyen birtokos lakóhelyéről, szállásáról van-e szó.⁴⁵ Kegyesföldre területe – Bács-Kiskun vármegye legtöbb részéhez hasonlóan – régészeti szempontból kevésbé ismert. Ennek ellenére a Kegyes-síkjának meghatározható völgyben több helyen ismerünk kisebb-nagyobb Árpád-kori telepnyomokat az M9 autópályához kapcsolódó topográfiai kutatásokból (2. ábra). Egyértelműen Árpád-kori temetőről és templomról nincs adatunk, azonban a völgy északi részén, az egykori uradalmi Belső major, későbbi Vörös Csillag Tsz. telep helyén található egy ismeretlen korú temető.⁴⁶ Utóbbi korának tisztázását az újkori beépítés akadályozza. A régészeti adatok fényében az egyértelműen megállapítható, hogy valamilyen néven létezett település a tatárjárás előtti időszakban.

Végezetül még egy kérdés maradt hátra, azaz Kegyesföldre hogyan viszonyul a mai Kéleshalom területéhez. Kéles pusztá 18-19. századi területe 19,6 km², a mai falué pedig 61,63 km². A névadó pusztá csupán a mai közigazgatás nyugat-délnyugati részét fedi le. A keleti rész az 1507. évi oklevél alapján Szentdemeter része lehetett. Utóbbi falu határa a török hódoltság után Jankovác része lett, s emléke mára teljesen kikopott az emlékezetből. Egykori faluhelye, melyet a kéziratok térképekről Mitrei telek (~Dimitrei, azaz demeteri telek/faluhely) néven ismerünk, a Terézhalmi major környezetében létezett.⁴⁷ A jelenlegi Kéleshalom 1952-ben jött létre a Felső-terézhalma, más néven Illancs, valamint a fentebb felvázolt Kéles pusztá területéből.⁴⁸

44 1734-ben Marcus Jelasics 80 éves „rác” bajai polgár vallomása Kéles perében: „*Gyermekségétől fogva még Érsek Újvár meg vételekor is és az előtt, úgy az utánis egész Buda meg vételéig öszve mint egy harmincz negyven esztendeig Jankón lakván, jól tudgya s emlékezik, hogy valamint oculariter meg mutatta, mindéig úgy tartatott és élettetett ezen Köles praediumnak határa. Arrul is jól emlékezik az fatens /: mivel még akkor üdőben ezen pusztát arenda formában Jankó akkori militáris hely az töröktől birta:/ hogy ha valaki más idegen ezen meg mutatott határra juhokat hajtott, először egy juhót költetett az Jankai lakosoknak adni, és úgy engedtetett meg ugyan Jankai lakosoktól az legletetés.”, Georgius Gyukics 56 éves katolikus „rác”, vagyis bunyevác szentiváni lakos 1735-ben, a bajai uradalom alattvalója vallotta Kéles perében: „*Mivel az Fatens három esztendő korától fogvást Jankováczon nevelkedett, az egész kurucz háborúig ottan lakott, az után pedig Szent Iványra transferálván lakását, megint azon Jankovácztot mint pusztát árendában birta mind addig, valameddig ezen mostani lakosok ennek előtte öt esztendővel meg nem szállották volna. Tudgya bizonyosan, hogy Jankováczi helységnek határa Köles névű pusztá felől tartatok azon dombig, melly határ dombnak hivattatik, kereszt út mellett lévőig. Onnan pedig len igényessen az dombok között nap kelet felé réghi útra, melly Jankováczrul Keczel felé mégyen, Rasztova megya névű hely mellett, onnan tovább azon úttal régi halasi útig, és azon út, melly Jankováczrul Keczel felé szakad külömbözteti Jankováczi határt Köles pusztátul, úgy hogy nap kelet felé Jankováczi, nap nyugotta felé pedig Kölösi határhoz tartozandó.” BÁRTH 2024. 104.**

45 SZABÓ 1966. 40-42.; Példák e névtípusra: 1277 - terra Mykoufeulde, CSÁNKI 1897. 338.; 1279 - terra Andreas feulde, Mon. Strig. 2. 119., 1299 - terra Buskfeulde ÁÚO XII. 635., lásd egyéb példákat ZOLNAY 1902-1906 265-267.

46 KARSAI 1974. 19.

47 A Mitrei telket lásd MNL OL S021 No. 0046. 1578-ban Csószapa pusztája volt Szen(t) Dimitre. 1570-ben viszont Mitre Telek néven a szegedi náhije pusztái között sorolták fel. FÓTI 2023. 418.

48 Kéleshalom kapcsán lásd még SZTRINKÓ 1978. 143.

Rövidítések jegyzéke

- BNF Ms. Turcs Suppl. 76/a. – Bibliothèque nationale de France, Manuscrits Turcs, Supplément, Paris
 BOA – Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul
 DFE RZ.d – Timar–Zeamet Ruznamçe Defterleri
 DL–DF – Magyar Nemzeti Levéltár Diplomatikai Levéltára és Fényképtára
 KFL – Kalocsai Főszékesegyházi Levéltár
 KJM Rég. A. – Kecskeméti Katona József Múzeum Régészeti Adattára
 ÖNB Mxt – Österreichische Nationalbibliothek, Wien, Codices Mixti
 ÖStA – Österreichisches Staatsarchiv, Wien
 TT.d – Tapu-Tahrir defterleri

Irodalomjegyzék

ÁÚO – WENZEL

- 1874 ÁÚO – Wenzel G.: *Árpádkori új okmánytár*. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. XII. MTA Pest.

BALÁZS – KISS – SCHRAMEK

- 2007 Balázs G. – Kiss A. – Schramek L. P.: *Mohács előtti oklevelek a Pest Megyei Levéltárban*. Átiratok és regeszták – Pest Megye Múltjából 12. Pest Megyei Levéltár.

BÁRTH

- 1984 *Földművelés és állattartás Bácska északi határvidékén a 18. században*. Bánszky – Sztrinkó (szerk.): Cumania 8. (175–322.) Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete Kecskemét.
 1989 *Jankováci ráccok vallomásai*. Németh (szerk.): A Nyíregyházi Jósa András Múzeum évkönyve 24–26. 1981–1983. (441–445.) Jósa András Múzeum Nyíregyháza.
 1997 *Migrációs adatok a Duna-Tisza közti határperekben*. Bárh János (szerk.): Cumania 14. 5–40. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete Kecskemét.
 2001 *A halasi határperek történeti-néprajzi tanulságai*. In: Ó. Kovács József – Szakál Aurél (szerk.): Kiskunhalas története 2. Tanulmányok Kiskunhalasról a 18–19. századból, 389–422.
 2024 *Dunatáji vallomások*. MTA–ELTE

BOROSY

- 1983 Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái, 1638–1711. I. 1638–1644, 1656–1665. Pest Megyei Levéltár Budapest
 1984 Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái, 1638–1711. II. 1666–1680. Pest Megyei Levéltár Budapest
 1986 Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái, 1638–1711. IV. 1698–1702. Pest Megyei Levéltár Budapest

CSÁNKI

- 1897 Csánki D.: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában III*. MTA Budapest

DALMADY

- 1900 Dalmady Ö.: *A dömsödi Hajós-család*. Budapest

ENGEL

- 2001 *Magyarország a középkor végén*. Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről, CD-ROM – Térinfo Bt. Budapest
 2020 *Magyarország a középkor végén*. – Internetes változat: <https://ti.btk.mta.hu/images/kiadvanyok/engel2020/Engel2020.zip>

FÓTI

- 2023 *The Mufassal Tahrir Defteri of the Sanjak of Segedin (1578)*. Text and Index. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Budapest.

FÓTI – PÁNYA

- 2022 Fóti M. – Pánya I.: *Bodrog vármegye településhálózatának rekonstrukciója a török defterek alapján – A zombori és a bajai náhije települései 1578-ban*. Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Kecskeméti Katona József Múzeum Budapest–Kecskemét.
- 2023a *Adatok Kalocsa késő középkori–hódoltságkori helyrajzához és történetéhez*. In: Pánya I. (szerk.): *Cumania* 30. A Kecskeméti Katona József Múzeum évkönyve (445–466.). Kecskemét Katona József Múzeum Kecskemét.
- 2023b *Topographic Data in Ottoman Registers as a Resource for the Identification of Vanished Settlements in Bodrog County*. In: Kopeczny Zs. (szerk.): *Analele Banatului XXXI*. (213–225.) National Museum of Banat Temesvár.

FÓTI – SZ. SIMON

- 2025 Fóti M. – Sz. Simon É.: *Haric ez defter as a tool for administering abandoned settlements in the sancak of Szeged and the regime of unregistered settlements on the Ottoman–Hungarian frontier*. HUN-REN Budapest (megjelenés alatt).

GALLINA

- 1999a *Árpád-kori és középkori templomok Kiskunhalas környékén*. In: Szakál A. (szerk.): Halasi Múzeum. Emlékkönyv a Thorma János Múzeum 125. évfordulójára. (83–108.) Thorma János Múzeum Kiskunhalas.
- 1999b *A kiskunsági Ördög-árok*. In: Szakál A. (szerk.): Halasi Múzeum. Emlékkönyv a Thorma János Múzeum 125. évfordulójára. (67–82.) Thorma János Múzeum Kiskunhalas.
- 2000 *A történeti Halas régészeti lelőhelyei*. In: Ö. Kovács J. – Szakál A. (szerk.): *Kiskunhalas története I. Tanulmányok Kiskunhalasról a kezdetektől a török kor végéig*. (31–42.) Kiskunhalas Város Önkormányzata Kiskunhalas.

GALLINA – MOLNÁR

- 2004 Gallina Zs. – Molnár I.: *Középkori templom és sírmező Kunfehértó-Templomhegyen*. Szakál A. (szerk.): Halasi Múzeum 2. Emlékkönyv a Thorma János Múzeum 130. évfordulójára. (87–101.) Halasi Múzeum Alapítvány Kiskunhalas.

GALLINA – VARGA

- 2009a Gallina Zsolt.– Varga Sándor: *Újabb adatok a középkori Halasról*. A településszerkezet alakulása. Szakál A. (szerk.): Halasi Múzeum 3. Emlékkönyv a Thorma János Múzeum 135. évfordulójára. (23–32.) Halasi Múzeum Alapítvány Kiskunhalas.
- 2009b *14–15. századi templom körüli temető feltárása Kiskunhalas–Katolikus temető, Kápolnahelyen (Előzetes beszámoló a 2005. és 2007. évben végzett feltárásokról)*. In: Rosta Sz. (szerk.): „Kun-kép” A magyarországi kunok hagyatéka. 33–47. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezet Kiskun Múzeuma Kiskunfélegyháza.

KARSAI

- 1974 Karsai F.: *Jánoshalma története az őskortól 1849-ig*. Jánoshalma Önkormányzata Jánoshalma.

KÁLDY-NAGY

- 2008 Káldy-Nagy Gy.: *A szegedi szandzsák települései, lakosai és török birtokosai 1570-ben*. Dél-Alföldi évszázadok 24. Csongrád Megyei Levéltár Szeged.

KNIPL

- 2013 Knippl I.: *Hajós régészeti topográfiája*. In: Wicker E. (szerk.): *Cumania* 26. A Kecskeméti Katona József Múzeum évkönyve. (95–140.) Kecskeméti Katona József Múzeum Kecskemét.

MONSTRIG – KNAUZ

- 1882 MonStrig – Knauz F.: *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis II. Esztergomi főszékesegyházi káptalan II. - Ab a. 1273. Ad a. 1321./1273-1321 II*. MTA Esztergom.

PÁNYA

- 2017a Pánya I.: *A Solti-szék történeti földrajza*. Történeti földrajzi közlemények 2017/3–4, 84–95.
- 2017b Pánya I.: *Fejér megye solti székének történeti földrajza*. In: Szöllősy Cs. – Pokrovenszki K. (szerk.): *Alba Regia* 45. (135–180.) Szent István király Múzeum Székesfehérvár.
- 2020 Pánya I.: *A jankováci palánk története*. Várak, kastélyok, templomok évkönyv 2020. 46–49.
- 2022 Pánya I.: *A hódoltsági területek középkori és kora újkori településtopográfiájának kutatási módszertana Bács, Bodrog és Solt vármegyék példáján*, Doktori disszertáció.

ROSTA

2014 Rosta Sz.: *A kiskunsági Homokhátság 13–16. századi településtörténete*. Doktori disszertáció.

ROSTA – PÁNYA

2022 Rosta Sz. – Pánya I.: *Gondolatok a síkvidéki középkori erődítésekéről – Egy topográfiai kutatási program váratlan hozadéka*. Somogyvári Á. (szerk.): *Archaeologia Cumanica* 5. (289–344.) Kecskeméti Katona József Múzeum Kecskemét.

SZAKÁLY

2000 Szakály F.: *Kiskunhalas a török uralom alatt*. In: Ö. Kovács J. – Szakál A. (szerk.): *Kiskunhalas története 1. Tanulmányok Kiskunhalasról a kezdetektől a török kor végéig*. (303–379.) Kiskunhalas Város Önkormányzata Kiskunhalas.

V. SZÉKELY

2000 V. Székely Gy.: *Árpád-kori települések a történeti Halas határában*. In: Ö. Kovács J. – Szakál A. (szerk.): *Kiskunhalas története 1. Tanulmányok Kiskunhalasról a kezdetektől a török kor végéig*. (129–168.) Kiskunhalas Város Önkormányzata Kiskunhalas.

SZÖCS

2014 Szöcs T.: *A nádori intézmény korai története 1000–1342*. *Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam* 5. Magyar Tudományos Akadémia Támogatott Kutatócsoportok Irodája Budapest.

SZTRINKÓ

1978 Sztrinkó I.: *Primitív faltechnikák az illanesi tanyák népi építkezésében*. In: Horváth A. – Solymos E. (szerk.): *Cumania 5. Ethnographia*. Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Közleményei (143–159.), Bács-Kiskun megyei Múzeumok Igazgatósága Kecskemét.

WICKER

2008 Wicker E.: *Rácok és vlahok a hódoltság kori Észak-Bácskában*. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete Kecskemét.

WICKER – KNIPL

2005 Wicker E. – Knippl I.: *Középkori falvak a császártöltési határban*. In: Bárány J. (szerk.): *Cumania* 21. (99–144.) Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete Kecskemét.

ZOLNAI

1902-1906 Zolnai Gy.: *Magyar oklevél-szótár – Pótlék a Magyar nyelvtörténeti szótárhoz* MTA Budapest.